

3 ÄNNU OM TVÅNG OCH FRIHET I ARBETET.

Litteraturblad n:o 1, januari 1861

Herr Uno Cygnæus har till besvarande upptagit den anmärkning, vi i en artikel rörande Hr Paulssons reformatoriska uppträdande vände mot Hr C:s med P. gemensama åsigt, att barnet skall föras till arbete genom lek.

Vi beklaga för Hr Cygnæi skuld, att han i sitt svar inblandat, hvad icke till saken hörer, och att detta skett på sådant sätt som i det »Ett sjelfförsvar» betitlade anförandet i H:fors Tidningar N:o 8. Att Hr C. betecknat Hr Paulssons elaborat såsom »sakrikt och upplysande», kan endast väcka misstroende till Hr C:s egna pedagogiska insigter. Att han utan all bevisning afvisat våra anmärkningar såsom »hårklyfverier», skulle vittna om en mindre vanlig uppblåsthet, om det icke kunde hänföras till det förakt för vetenskaplig insigt, Hr C. i öfrigt ådagalägger. Hans i skolan inlärd »rhetorik» och »teologi» hafva icke medfört honom »någon praktisk nytta, någon användning i lifvet.» Han har studerat Hegel's filosofi, men »med Dumbom» funnit, att han »aldrig kunde rätt begripa, hvad ingen menniska kan förstå.» Det har alltså uppenbart aldrig fallit honom in, att vidare *tänka* på den i skolan inlärd »utanlexan» i Vossii rhetorik och Benzeliu teologi; och medan tusental människor studerat Hegel's filosofi, hundratal skrifvit, för att kommentera eller vederlägga densamma, betraktas den af Hr C. med det suveränaste förakt. Hr C. synes icke hysa den minsta aning om, att *hans* omdöme om Hegel's filosofi ingalunda nedsätter Hegel – men väl i hvarje vetande människans ögon den, som tillåter sig ett sådant.

Det är eljest svårt att säga, hvad som föranledt Hr C. att tala om Hegel. I våra anmärkningar mot Hr Paulsson kan han väl icke uppspåra Hegelianism. Det synes, som skulle han anse allt psykologiskt vetande för Hegelsk filosofi. I Hr C:s likasom i Paulssons uppträdande framstår dock anspråket på pedagogisk teori. Men Herrarne vilja teoretisera utan vetenskap blott med några fraser om: lagarne för andens utveckling, själs- och kroppskrafternas harmoniska utveckling o. s. v., utan någon redogörelse för dessa lagar och för själsförmögenheterna. Detta är visst icke något nytt. I alla tider har okunnigheten, der den velat spela herre, börjat med att fördöma all vetenskap såsom »hårklyfveri.» Det är beqvämare att fritt resonnera ur egen fatatur, omedveten derom, att de lösa satserna dock äro smulor från vetenskapens bord, öfver hvilkas besittning en individ väl må gläda sig, men hvilkas framradande med anspråk på, att de inför andra skola något gälla, endast röjer missaktning mot åhöraren eller läsaren.

Vi måste också anmärka, att Hr C. icke behagat hålla sig till det sanna, då han vill antyda, att vi skulle kallat Hr Paulsson enfaldig, löjlig, narr, skralt hufvud, lycksökare. Vi hafva icke ens kallat honom oredig och okunnig. Det är hans pedagogiska teoretiserande vi bevisat vara okunnigt och oredigt. Att så förhåller sig, är klart för hvar och en, som har någon kunskap i psykologi. Att Hr C. icke inser det, kunna vi icke hjälpa. Hans blotta försäkran om motsatsen torde få anses värdelös, tills han blifvit en auktoritet i vetenskapen, ehuru den icke ens då kommer att ega någon giltighet såsom bevis. Det kan icke hjälpas, att den okunnighet, hvilken i Hr Paulssons läror framträder, återfaller på honom. Men han kan väl i öfrigt vara den kunskapsrikaste man. Vi känna derom intet. Han kan också vara en förträfflig lärare. Men i pedagogikens teori har han dokumenterat sin skralhet. Ty stöder sig denna teori icke på psykologisk insigt, så är den utan botten – ett löst

prat. För denna teori fordras också vetenskapligt vetande i Ethiken, d. v. s. en portion filosofi till. Men hvarken Hr C. eller Hr Paulsson synes behöfva den. Historien lärer dem ingenting om människans uppfostran. De studera naturen; d. v. s. äfven naturvetenskapen torde vara dem likgiltig, men de känna en själens, andens natur, om hvilken hvarken filosofi eller naturvetenskap något vet. Vetenskapen synes åt alla håll vara deras pest.

Hvad frågan om arbetet angår, har Hr C. noga taget undvikit att behandla den. För den enklaste erfarenhet är det klart, att dagakarlen tages till plögen och yxan *från* leken. Förhållandet med lärdomsidkaren är detsamma. Att skolbarn finna sig roade af att knyppla tillhoppa någon småsak för ett lotteri, eller att på en stund släpa sand till skolvägen, eller plantera träd på en kyrkogård, detta bevisar icke att lek och arbete äro ett. Ty allt detta är lek; det är ännu icke arbete. Så förunderliga ting, om hvilka Hr C. talar med en viss pretention, att verlden skall häpna deröfver att han sett dem, har hvarje fader och moder sett. Men desse hafva också en erfarenhet, som Hr C. tyckes sakna: att om barnen t. ex. tre dagar å rad tillhållas till denna lek, de med stor glädje öfvergifva den för hvilken annan lek som helst, man vill erbjuda dem. Och när det blir fråga om, att icke timmar och dagar, utan veckor och år igenom sy, gräfva eller släpa sand – då är leken borta.

Det är likväl så långt derifrån, att vi skulle anse det för orätt, att låta barnen leka arbete, att vi tvärtom icke känna till någon annan metod för öfvergången till arbetet. Hr C. framdrager den som en stor nyhet endast derföre, att han icke rätt begriper den. Men han är i tillfälle att se den använd i hvarje familj, der icke lättingar uppfostras. Hvarje bonde och bondqvinna i Finland känner och använder den förträffligt. De låta gossen rida hästen till hagen och flickan vattna kalvarna, i fullt medvetande af, att de dermed göra dem ett stort nöje. Men de anse detta för ett godt sätt, att föra barnen från lek *till* arbete, icke såsom Hr C. att föra dem *genom* lek till arbete. Derföre låta de dem dermed fortfara, äfven sedan det icke mera är roligt; och händer det, att hågen för leken hos barnen vållar försummelse eller protest, så komma bannorna och riset. Alldeles på samma sätt går det till med synålen och boken. Det första läsandet är en lek. Men det blir och måste blifva allvar.

Hr C. kan tycka det vara ett »hårklyfveri», att anse det för något helt annat, att vänja barnen *från* leken *till* arbetet genom att införa det senare i den förra, än att föra dem *genom* lek *till* arbete. Men skilnaden är ganska väsentlig. Ty det förra är endast en eftergift åt barnasinet; det är ett medgifvande till vidare, som har sitt gifna slut, såsnart barnet förmår bära arbetet som ett åliggande, utan afseende på »nöjet» deri. I senare fallet åter sträfvar man, att göra arbetet nöjsamt, med andra ord att underkasta det barnets afgörande, om det vill arbeta eller icke. Ty finner det icke nöje deri, får det icke tvingas dertill; d. v. s. tvingas det, så öfvergifvas metoden, att föra det genom lek till arbete.

Men Hr C. »ogillar helt och hållet» vår uppfattning af arbetet som en tunga. Om denna uppfattning äro vi just icke ensame. Hr C., som i en lång och vacker tirad utlägger, huru det är »Guds andes kallelse i tron» o. s. v., som gör människan fri äfven i arbetet, hade icke bort glömma orden: du skall äta ditt bröd i ditt anletes svett, och att dessa ord uttalades såsom en straffdom efter syndafallet. Vi känna väl, att

teologin framställt detta syndastraff såsom ett bevis på den gudomliga nåden, hvilken äfven af straffet gjorde en välsignelse.¹ Och det rigtiga i denna tydning äro vi icke sinnade att bestrida. Vi hafva tvärtom mycket lätt att antaga den, emedan vi icke med Hr C. anse uppfostran för ett utvecklande af en gifven natur, utan för ett inplantande af en ny natur i stället för den gifna, naturliga naturen. Det är derföre all uppfostran, äfven uppfostran till arbete, är tvång. Man har också derföre i alla tider kallat bildningen en andra natur. Ifall Hr C. skulle sätta något värde på historien, skulle en enda blick på den kunna lära honom, hvilket tvång denna andra naturs vinnande kostat menskligheten. Och hvarje mensklig individ skall ur sitt eget lif kunna förtälja honom samma historia. Man finner nu visst, att Hr C. hoppas göra allt detta annorlunda genom att ordna barnaleken o. s. v. Men, som Hr C. torde veta, är åtminstone försöket, att göra arbetet till endast lek, i skolan långt för detta gjordt. Med hvad framgång – torde också vara honom bekant.

10

Men Hr C. vet väl, att vi yrkat, det menniskan skall genom vana vid arbete göra sig fri ur tvånget i denna del, att vi således icke påstått, det arbetet skall vara och förblifva ett tvång. Likväl medgifva vi, att i vår tanke detta frigörande räcker lifvet igenom. Det stannar såsom all frihet i handlingens verld vid en fordran, hvilken menniskan endast i mer eller mindre grad kan uppfylla. Af arbetets tunga återstår således alltid vackert nog, äfven vid den varmaste tro och kärlek till Gud. Det är endast i sitt vetande menniskan kan fullkomligt frigöra sig. Och om Hr C. tillfälligtvis har det i behåll af »utanlexan» ur Benzelius, kan han erinra sig, att äfven religionsläran sätter friheten i försoningen, i menniskans visshet om denna.

20

Hr C:s teologiska anföranden åsyfta egentligen att bevisa, huru förvänd vår åsigt är, att seden i all pligtutöfning, derföre äfven i arbetet gör menniskan fri.

30

Det är verkligen skada, att vi icke hafva Benzeli förträffliga bok till hands, för att kunna citera stycke och sida. Men vi taga oss dock friheten ännu engång åberopa den. Ur den inhemtas nemligen, att helgelsen är en fortgående öfning i ett lif efter Guds vilja, äfven i goda verk. Och med Benzelius stämma åtminstone alla protestantiska teologer öfverens deri, att de anse helgelsen i detta lif aldrig kunna afslutas, och således äfven den troende i handlingen frigöras blott gradvis, allteftersom han genom den dagliga öfningen i helgelse fortgår.

Men det är dock kärleken till Gud, som frigör, menar Hr C., eller ännu skarpare »det är Sonen, som gör henne verkligt fri.» Vi kunna icke följa Hr C. på detta mystiska gebit. Icke heller kunna vi här hålla oss vid teologin. Ty det är uppenbart, att Hr C., såsom icke annat väntas kan af hans suveräna förakt för filosofin och Hegel, öfverhufvud icke skiljer motivet för pligtens uppfyllande från den faktiska friheten häri. Menniskan må handla, ledd af hvilken kärlek hon behagar; har hon icke vana vid pligtuppfyllandet, d. ä. har icke detta hos henne blifvit sed, så handlar hon icke fritt. När pligtens uppfyllande hos henne blifvit andra natur, då rörer hon sig fritt deri. Hvad särskildt arbetet angår, finner man äfven bland Mahomedanerna trägna arbetare. Judarne höra till de outtröttligaste i sitt fach. Och Kinesarne äro mönster af arbetsamhet i alla grenar. De öfverträffas häri icke af någon kristen. Hr C. torde alltså finna, att motiverna för

40

50

¹ Vi skulle förmoda, att härom läres äfven i Benzeli Teologia, ur hvilken Hr C. enligt sin uppgift ingenting förmått lära.

pligtuppfyllandet kunna vara mångahanda. Tvärtom kan han bland de kristna träffa de mest troende lättingar både i Europa och i Amerika, t. ex. i Spanien och Mexiko. Dock vi måste frukta, att detta vårt erkännande af Kinesernas förtjenst kan ådraga oss en kättare-bannlysning. Vi tillägga derföre, hvad historien nogsamtt vittnar, att i förhållande till antiken kristendomen bragt arbetet till ära. Men det har i vår tanke skett genom dess lära om alla människors lika rätt och om allmän människokärlek.

10 Och på det Hr C. icke må anse oss hafva frångått yrkandet, att barnet t. ex. i en skola bör läsa derföre, att alla andra der läsa, vilja vi tillägga, att ingen troslära kan föra Hr C. längre. Barnet skall läras göra, hvad det gör, af kärlek till Gud. D. v. s. det skall af detta motiv lyda sina föräldrar, göra det, de kalla godt, undfly det, de kalla ondt o. s. v., likaså underkasta sig all mensklig ordning. Längre i förklaring hvarken behöfver eller kan man med barnet gå. Det kan icke vidare förklaras, hvarföre Gud vill, att det t. ex. skall sticka ärter eller läsa Rysk grammatik. Men Hr C. är uppenbarligen icke på allvar sinnad att göra sagde kärlek till enda motiv. Ty han skulle då icke hafva något skäl i verlden, att taga barnets håg för leken till hjälp. Å andra sidan
20 bevisar han derigenom, att han vill sätta barnet i skola, så snart det kan gå, att han tror på vanan, öfningen, seden, icke blott på kärleken till Gud. Ty eljest kunde han en lämplig tid predika för barnet, kanske dertill bedja och sjunga med detsamma, och sedan blott peka på det ena eller andra arbetet, lemnande barnet i öfrigt åt sig sjelf, i hopp att den väckta kärlekskänslan skall af detsamma göra en Kines. Att *vänja* det vid arbete genom lek eller på annat sätt, borde Hr C. anse vara ett öfverflödsverk.

Hr C. har ledd frågan på detta teologiska fält. För vår del hade vi om den subjektiva grunden, motivet för pligtuppfyllandet ingenting sagt.
30 Vi nämnde blott, att genom öfning, vana, pligtens uppfyllande blir lätt, att människan är frigjord från tvånget deri, då det hos henne blir sed, andra natur. Så äfven med tungan i arbetet.

Den långa, känslofulla utgjutelse Hr C. börjar med: »det är icke tvånget, icke den kalla pligtkänslan, utan kärleken, som skall drifva människan till arbete» – var alltså ett öfverflödsverk. Den är dessutom till innehållet skef. Ty en människa, som i handlingen drifves blott af en känsla, hvilken som helst, handlar oförnuftigt, blindt. Den förblandar vidare vetandet, hvad människan »hoppas och tror», med handlingen. Orden falla slutligen lika oförnuftigt som okristligt, då Hr C. säger, att
40 kärlekens anda skänker människans »hjerta fröjd, äfven om hennes verk icke lyckats, ty det är nog för henne att veta sig vara ett Guds redskap på jorden» m. m. Skämmas, ångra sig, sörja skall den, som icke lyckats. Både dumheter och gemenheter hafva visst ursäktats dermed, att gerningsmannen handlat af kärlek till Gud, på hans vägnar o. s. v. Men menskligheten låter ingen sådan ursäkt gälla. Icke heller kan ett sådant fröjdande öfver dumheten och odugligheten gälla inför Gud. Vi tro: Hr C. hade haft skäl att bevisa, i stället för predika.

J. V. S.